

УДК 639.3 (4-11)(091)
© 2010

*Бондаренко О.М., кандидат сільськогосподарських наук
Полтавська державна аграрна академія*

З ІСТОРІЇ РОЗВИТКУ ПТАХІВНИЦТВА НА ПОЛТАВЩИНІ (кінець ХІХ – початок ХХ століття)

Рецензент – доктор сільськогосподарських наук, професор А.А. Поліщук

На підставі періоджерел розглядаються окремі аспекти історії становлення та розвитку птахівництва на Полтавщині кінця ХІХ – початку ХХ століть. Полтавське товариство сільського господарства було одним із ініціаторів і організаторів відродження галузі птахівництва, брало участь в організації поширення й поліпшення малопродуктивної птиці. Особливої уваги товариство надавало на організації виставок, що мало неабияке значення у справі поліпшення птахівництва в Полтавській губернії. Проводиться аналіз літературних даних стосовно господарських особливостей місцевих (полтавських) курей, яких протягом ста років розводили в Україні, зокрема на Полтавщині.

Ключові слова: Полтавська губернія, Полтавське товариство сільського господарства, виставки птиці, полтавські кури – зозуляста, чорна та глиняста.

Постановка проблеми. За свідченням багатьох джерел, до кінця 80-х років ХІХ ст. птахівництво було виключно побічною галуззю й слу-

жило, головним чином, для власного споживання (рис. 1).

Аналіз основних досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми. Виходячи з бібліографічного огляду досліджуваної проблеми, можна стверджувати, що в цілому вона знайшла своє розкриття (в історичному аспекті) у більш-менш достатній мірі. Передусім варто зазначити праці О.П. Бондаренка [1-2] та Л. Журавльова [3]. Окрім того цінні матеріали подані в звітах [11-12], а також [13-15]. Із сучасних авторів аспекти означеної проблеми висвітлювалися у статтях Г.Т. Коваленка, Т. Іванової, О.П. Подсірешного [6; 2003], В.М. Нагаєвича [8].

Мета дослідження. Узагальнити дані, що стосуються становлення та розвитку птахівництва на Полтавщині в кінці ХІХ – на початку ХХ століть, а також вивчення господарських особливостей місцевих (полтавських) курей, яких упродовж ста років розводили в Україні, в тім числі на Полтавщині.

Рис. 1. Українські типи

Результати дослідження. З давніх-давен Полтавщина мала добре розвинуте тваринництво. В різних історичних джерелах ми зустрічаємо згадки про розведення всіх видів сільського-сподарських тварин.

В окремих великих поміщицьких господарствах Полтавщини наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. тваринництво знаходилося на досить високому рівні. Існували хороші, нерідко взірцеві заводи: ферми великої рогатої худоби, коней, овець, свиней, домашньої птиці. Наприклад, у маєтку поміщика О.К. Панайотова "Обознівка", поблизу однойменного волосного містечка (нині с. Обознівка Глобинського району), площею 1540 десятин із високою культурою виробництва, вже запроваджувалися різні багатопільні сівозміни. Окрім того була велика племінна птахоферма, де розводили птицю таких порід: кохинхіни, брами, лангшани, крек-кер, віандот, ляфлеш, плімутрок, доркінг, гудани та іншу свійську птицю [15, с. 416].

У Хорольському повіті, поблизу містечка Оболонь (тепер – село Семенівського району), у маєтку М.П. Позену, який мав тут 13 200 десятин земельних угідь, розводили й вирощували коней, велику рогату худобу, свиней та китайську породу гусей (гергелі). Маєток, до речі, був одним із кращих у повіті [15, с. 4, 417].

Другим за розмірами у цьому ж повіті на початку ХХ ст. був маєток Є.О. Базилевської в містечку Остап'є (нині село належить до Великобагачанського району) площею понад 1600 десятин. Характер господарювання маєтку був суто землеробський, із перевагою польових культур. Проте й тваринництво розвивалося на належному рівні. Особливої уваги у господарстві надавалося птахівництву. В маєтку налічувалося 900 голів птиці, із числа яких перше місце займали гуси, друге – індики [15, с. 392-393].

Не можна не згадати й про великий взірцевий маєток князя М.В. Рєпніна у волосному містечку Яготин Пирятинського повіту (нині – райцентр Київської обл.) площею понад 9 тис. десятин. У маєтку функціонував кінний завод, належним чином було поставлено скотарство, свинарство та птахівництво. У господарстві розводили курей, таких як гудани, брама, віандот і скот-грей; гуси – тулузькі (близько 5 тисяч голів) та емденські; качки – пекінські [15, с. 379-380].

Племінне птахівництво мало характер переважно приватного і спортивного напрямку використання. Протягом вказаного періоду на масове поліпшення малопродуктивної птиці надавалося щонайменшою увагою; не проводилося майже ні-

яких заходів із метою поліпшення та розвитку птахівництва.

У 80 роках минулого століття стали вивозити продукти птахівництва за межі губернії (в основному, за кордон). Перші спроби виявилися успішними. Це дало поштовх до розвитку експорту [7, 11, 12]. З тих пір вивіз за кордон став зростати, досягнувши в останні роки ХІХ століття значних розмірів (на суму понад сто тисяч рублів щороку).

Полтавське товариство сільського господарства (започатковане у 1865 році) наприкінці ХІХ – початку ХХ ст. було одним із ініціаторів і організаторів докорінного поліпшення місцевих малопродуктивних сільськогосподарських тварин [8].

Промислове птахівництво належить виключно до селянського господарства. Саме тому Полтавське товариство сільського господарства з особливою увагою віднеслося до відродження Полтавського відділу Російського товариства сільськогосподарського птахівництва, яке було під августейшим патронатом його імператорської величності Великого Князя Петра Миколайовича, засноване ще 1898 року, хоча фактично воно не функціонувало [10].

Товариство передало в розпорядження відділу птахівництва приміщення для засідань, окрім того допомагало матеріально. Відділ птахівництва, що розпочав свою діяльність у 1902 році, ставив своїм завданням дослідження стану птахівництва в Полтавській губернії, а також організацію виставок птиці [7].

Із 1904 року Полтавський відділ птахівництва особливу увагу зосереджує на організації виставок, що мало велике значення у справі поліпшення птахівництва в Полтавській губернії. Пересувні виставки проводилися щорічно як у Полтаві, так і в повітах. Окрім того відділ птахівництва брав також участь й у виставках столичних (Київ, Москва, Санкт-Петербург) [12].

Мета виставок птиці – пропаганда серед населення корисних знань із птахівництва та поширення племінних порід птиці.

У виставках брали участь такі губернії: Полтавська, Катеринославська, Харківська, Лівляндська, Естляндська, Київська, Чернігівська, Херсонська, Московська, Санкт-Петербурзька, Ярославська. На кожній із виставок експонувалися кури, качки, гуси, індики, цесарки, чорні та білі лебеді, лелеки, журавлі, голуби [14].

Так, 1907 року проходила «велика» четверта виставка (виставки розміщали щороку у центрі міста, на одній із площадок Олександрійського саду – нині Корпусний парк), яка за різноманітністю експонатів значно перевищувала всі попередні.

дні виставки, починаючи з 1904 року. Лише живої птиці тут було представлено 644 голови. На ній перше місце належало господарству графа Д.С. Шереметова (с. Гавронці Полтавського повіту). Представлено було такі породи птиці: лангшан і «негри» шовковисті (шовковисті кури: таку назву вони отримали через чорний колір шкіри). Серед експонатів селян-кріпаків перше місце посіло господарство Г.І. Шкурупія з м. Решетилівка Полтавського повіту, які експонували птицю таких порід: курей – лангшан, минорка, голошії, плімутрок та пекінських качок [10].

Після закриття кожної виставки відбувався аукціон птиці. Крім того полтавчани брали участь у першому конкурсі яйценоскості птиці поширених порід у губернії, який проходив при училищі Харківського землевпорядкування з листопада 1910 по квітень 1911 року [3, 13].

Розвиток птахівництва у Полтавській губернії в дореволюційний період можна охарактеризувати словами професора О.П. Бондаренка: “Дореволюційного часу урядові заходи щодо поліпшення птахівництва мали не плановий, а скоріше охотницький характер. Виявлялись вони переважно в розведенні у великих приватновласницьких господарствах чужоземних порід птиці” [1, 2].

Серед експорту продуктів тваринництва в тогочасній (довоєнній Росії) перше місце, поза всякими сумнівами, займали продукти птахівництва, що становили майже половину експорту всіх продуктів тваринництва і в загальному експорті посідали третє місце [1]. У звітах Митного Департаменту відзначалося, що у 1887 році експорт продуктів птахівництва тільки-но почав розвиватися: він становив 13 млн. рублів. У 1894 році вивіз яєць склав усього лише 954 900 тис. штук, а в 1913р. він збільшився до 3 395 859 тис. штук. За вартістю вивіз яєць за 10 років виріс із 39 млн. рублів у 1902 до 90,6 млн. – у 1913 році. У 1900 році загальна вартість вивозу птиці дорівнювала 8,5 млн. рублів; при цьому на частку забитої птиці припадало 2 млн. рублів. У 1913 р. загальна сума досягла 16 млн. рублів, із яких на вивіз живої птиці припадало 9,5 млн. рублів, забитої – на 6,5 млн. рублів [7].

Полтавщині належало чільне місце з-поміж інших губерній України щодо кількості поголів'я й збуту продуктів птахівництва: за даними статбюро Полтавського земства, на 1910 рік нараховувалося всього птиці – 3 774 070 гол.; із них курей – 3 351 525 гол.; гусей – 167 327 голів [7].

За 1911 рік із Полтавщини було вивезено однієї лише живої птиці 482 600 пудів; кількість яєць, вивезених із Полтавщини у зазначені роки, була: у 1893-1894 рр. – 167 000 пудів яєць; у

1907-1908 рр. – 276 000 пудів; у 1912-1913 рр. – 430 000 пудів яєць [7].

Серед птиці, яка вивозилася на ринок, – особливо багато живих гусей, які становили понад 75% усієї птиці. Залізничними коліями Полтавської й Чернігівської губерній живі гуси заради м'яса, жиру й пір'я йшли цілими вагонами через Лібаву в Англію і Сосновіци – в Німеччину. Франція отримувала гусей уже через Німеччину, і, переважно, пір'я, що (після відповідної обробки) знову надходило, як не дивно, у Німеччину, Росію, Україну [11].

Основним фактором, що стримував розвиток птахівництва в Полтавській губернії, була відсутність культурних місцевих порід курей. На Полтавщині розводили місцеві породи – зозулясту, чорну та глинясту, які характеризувалися низькою продуктивністю (рис. 2, 3, 4).

Полтавські кури – це місцеві кури, яких протягом ста років розводили в Україні, зокрема в Полтавській та Харківській областях, тому вони добре пристосовані до її природно-господарських умов. Походження полтавських курей точно не встановлено. Вважають, що їх створено методом народної селекції шляхом відбору при схрещуванні місцевої птиці з імпортованими породами, яких завозили до України наприкінці XIX – на початку XX століття. Племінну роботу, спрямовану на підвищення продуктивних і племінних якостей полтавських курей, уперше було розпочато в 1912 році на Полтавській сільськогосподарській дослідній станції [4-6]. На перших етапах роботи полтавські кури мали несучість 70 яєць на рік, середня маса яєць була на рівні 50 г, жива вага курей коливалася від 2,1 до 4 кг. У 1928 році на базі Полтавської сільськогосподарської дослідної станції було організовано племрозсадник, з якого населення одержувало поліпшену птицю. На першому Всеукраїнському конкурсі птиці, що проводився в 1928 р. у Полтаві, місцеві полтавські кури показали майже рекордну для того часу несучість: понад 100 яєць на несучку, а окремі з несучок-рекордисток навіть перевищили несучість курей породи леггорн [17]. Полтавські глинисті несучки були переможцями і на другому Всеукраїнському конкурсі (1928 р.) [17]. Однак у період із 1930-го по 1941 рік на більшості колгоспних ферм почали широко розводити курей породи білий леггорн та інших порід, а про місцевих курей було майже забуто. Проте населення Полтавщини віддавало перевагу розведенню на власних подвір'ях саме полтавських курей, кращих за м'ясними якостями, більш пристосованих до умов утримання й годівлі, та й за несучістю не гірших [6].

Рис. 2. Полтавські глинясті кури

Рис. 3. Полтавські зозулясті кури

Рис. 4. Полтавські чорні кури

У 1948-1949 роках розпочалося планомірне вивчення місцевих полтавських курей. Співробітниками Української дослідної станції птахівництва (нині – Інститут птахівництва НААНУ) було проведено обстеження птахогосподарств і власних господарств населення Полтавської області з метою виявлення генетичних ресурсів місцевої птиці. З 1953 року з полтавськими курми було розпочато поглиблену селекційно-племінну, тобто заводську роботу. Відбирали кращу, типову птицю, добре розвинуту, з живою вагою понад 1,7 кг, від матерів із несучістю 100 яєць і більше. Півнів відбирали з урахуванням продуктивності матерів та власною живою вагою не менш як 2,6 кг. Це поголів'я стало вихідним матеріалом для створення справжнього племінного стада полтавських курей. Вони добре реагували на поліпшені умови годівлі й утримання, при впровадженні поглиблених методів селекційно-племінної роботи давали 140-170 яєць на несучку і на той час були представлені трьома типами: глинясті, зозулясті, чорні [4-6].

Глинясті кури: колір оперення схожий на червонувату глину, тому їх і звуть глинястими. Чорні кури: для них характерне чорне блискуче пір'я, яке щільно прилягає до тулуба, іноді з фіолетовим вилиском. Зозулясті кури: самки мають більш темне забарвлення оперення, ніж півні. На відміну від курей породи смугастий плімутрок, вони мають не смугастість у розміщенні кольорів на суміжному пір'ї тулуба, а плямистість, як у зозулі, через це й звуться зозулястими. Гребінь у більшості полтавських курей трояндоподібний, іноді – листоподібний, вушні мочки червоні. Однак згодом чорні та зозулясті кури майже зникли. Нині наявне поголів'я полтавських курей представлене глинястими курми [4-6].

Полтавські глинясті кури належать до загально-користувального типу продуктивності: від них можна одержувати як яйця, так і м'ясо. Напрямо продуктивності – ячно-м'ясний. Жива маса восьмитижневих молодок досягає 0,8, півників – 0,9 кг, маса дорослих курей – 2,2 кг, півнів

– 2,6-3,2 кг; статевої зрілості вони досягають у 170-денному віці [4-6].

Середня несучість полтавських глинястих – 170-190 яєць за рік із масою 56-58 грамів. У результаті проведеної селекційної роботи, яйценоскість курей значно підвищилася й сягає у різних ліній від 210 до 240 яєць. Шкаралупа яєць – коричнева. Виплоджуваність із яєць – 88%. Збереженість молодняку – 92%, дорослих птахів – 95% [4-6].

Птиця, крім доброї несучості, відрізняється й високими м'ясними якостями: вихід м'язової тканини становить 52%, кісток – 10,7% [4-6].

Наказом Міністерства аграрної політики України №781/111 від 06.11.2007 року ячно-м'ясна порода курей полтавська глиняста затверджена як нове селекційне досягнення. Створено якісно новий цінний масив чистопородної високопродуктивної птиці, яка повністю відповідає сучасним вимогам [9].

Завдяки високій комбінованій продуктивності, підвищеній життєздатності, невибагливості до умов утримання, спокійному темпераменту полтавські глинясті кури користуються значним попитом у населення.

Висновки:

1. Викладене вище дає підстави зробити висновок, що на Полтавщині птахівництво має багатовікову історію.

2. Полтавське товариство сільського господарства наприкінці XIX – початку XX століття було одним із ініціаторів й організаторів відродження галузі птахівництва, брало безпосередню участь у поширенні та поліпшенні малопродуктивної птиці.

3. Жодна з українських і російських порід не мала такої тривалої і багатой подіями історії, в якій спостерігалися як високі підйоми, так й істотні спади; жодна не піддавалася такій поглибленій селекції; жодна не має такої складної лінійної структури і ніяка не вивчена так широко з різними генетичними і морфологічними маркерами, як полтавська порода.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. *Бондаренко А.Ф.* Труды Полтавской сельскохозяйственной опытной станции. Зоотехнический отдел. – Полтава, 1926. – С. 33-47.
2. *Бондаренко О.П.* Праця в галузі птахівництва Полтавської дослідної станції за 1925-1926 рр. // Полтавська сільськогосподарська дослідна станція. – Полтава, 1926. – С. 3-8.
3. *Журавлев Л.* Первый конкурс яйценоскости // Южно-русская сельскохозяйственная газета. –

1910. – № 41. – С. 11.

4. *Іванова Т., Коваленко Г.* Полтавські глинясті кури // Пропозиція. – 2003а. – № 6. – С. 74-75.

5. *Іванова Т., Коваленко Г.* Полтавські глинясті кури // Пропозиція. – 2003б. – № 7. – С. 84-86.

6. *Коваленко Г.Т., Іванова Т.В., Подстрешний О.П.* Полтавські глинясті кури // Племінні ресурси України. – К.: Аграрна наука, 1998. – С. 224-225.

7. Краткая историческая справка о Полтавской

- сельскохозяйственной опытной станции (1884-1923гг.). – Полтава, 1923. – № 37. – С. 24-25.
8. *Нагасвич В.М.* Полтавське товариство сільського господарства і його вплив на розвиток тваринництва (кінця XIX – початку XX ст.) // Дев'ята конференція молодих істориків освіти, науки і техніки України. – Київ, 2004. – С. 92-94.
9. Наказ №781/111 від 6 листопада 2007 р.: "Про затвердження полтавської глинястої породи яєчно-м'ясних курей в складі 6 генеалогічних ліній" Формат: MS Word, 78 kb. Дата: 03.12.2007.
10. О мероприятиях в целях улучшения птицеводства // Полтавские агрономические известия. – Изд. Типо-литография И.Л. Фришберга – Полтава, 1913. – № 2-3. – 10 августа. – С. 5-6.
11. Отчет за 1907 год. Полтавский отдел российского общества птицеводства. – К., 1908. – С. 1-47.
12. Отчет за 1908 год. Полтавский отдел российского общества птицеводства. – К., 1909. – С. 1-30.
13. Первый конкурс яйценоскости при зоотехнической лаборатории Харьковського Земледельческого училища (с 1-го ноября 1910 по 15-е апреля 1911 года). Отчет о конкурсе / Департамент земледелия. – СПб.: Типо-литография «Якорь», 1912. – 93 с.
14. Передвижные выставки птицеводства в Полтавской губернии // Хуторянин. – 1909. – № 15. – С. 1854-1855.
15. Россия. Полное географическое описание нашего Отечества / Под ред. В.П. Семенова. – Т. VII. Малороссия. – СПб.: Издание А.Ф. Девриена, 1903. – 517 с.
16. Хроніка. Другий конкурс несучости курей в м. Полтаві // Полтавський селянин. – Полтава: Полтавська сільськогосподарська дослідна станція, 1928. – № 18. – С. 23.
17. *Шкарупа Я.Г.* Обслідування птахівництва в Полтавській окрузі // Полтавський селянин. – Полтава: Полтавська сільськогосподарська дослідна станція, 1929. – № 15-16. – С. 15-17.